

A SIBYLLA EMLÉKEZIK

Ki ne olvasna szívesen történelmi regényt? Kit nem hajt a romantika és a kíváncsiság, hogy a régi dolgokról lefújja a port és szentségtörőn életre kelte a halottakat? Mert az emberek szíve mélyén mindig erősebb ösztön volt a kíváncsiság, mint a szentségek tisztelete. Ezért nem hagyjuk nyugodni a sírban porladókat.

Kár, hogy olyan kevés az igazán nagy szellemidéző. S most nem a romantika bőséges termésére gondolok, Walter Scottra, Victor Hugóra, akik a történelmi témában elsősorban az érdekes mesét fedezték fel, hanem azokra, akik az elszáult korban is az örök emberit keresték. S ezek bizony kevesen vannak. A histórián lakmározó irodalmi sakálók között csak néha bukkán fel egy-egy félelmetes óriás, egy Tolsztoj, egy Sienkiewicz, egy Thomas Mann...

Sajnos, nálunk, magyaroknál is ez a helyzet. Mert Gárdonyi, Jókai, bárhogy szeretjük is őket, nem az igazi. (Harsányi Zsoltot meg tán megemlíteni is kár.)

De azért nekünk is megvannak az óriásaink. Az egyik — ha nem mondom is, mindenki tudja — Móricz az Erdély-trilógiával. A másikat

azonban már kevesebben ismerik. Krúdy Három királyára gondolok.

Nem vállalkozom arra, hogy egymáshoz mérjem a kettőt — esztetenség is lenne. De egymás mellé állítani kénytelen vagyok, mert agyamban is, szívémben is egymás mellett állnak. S vajon véletlen az, hogy az irodalom története is kénytelen egymás mellett említeni őket? (A Három király 1930-ban készült el, az Erdélyt pedig 1935-ben kapta kézhez az olvasó.)

Ugyanazon kor szülte őket s ugyanazon kérdésre keresik a választ, ha más-más mélységből buzog is fel meséjük. Mi lesz a magyarsággal? — kérdezik a két háború közti levegő baljós szagától rémülten. S míg Móricz a küzdelem napjait eleveníti fel, Krúdy vakmerően a tragédia perceit választja. (Ha így szemléljük, tatárkori kisregényét, „A templárius”-t, akár előtanulmánynak tekinthetjük a Három királyhoz, s valóban az is, ami ábrázolásmódjának misztikusan barbár realizmusát illeti.)

Van-e a magyar történelemnek élesebb, felelősebb, teljesebb és zavarosabb korszaka, mint a XVI. század

eleje? Nem véletlen, hogy a kisebb tehetségek egytől egyig félték hozzányúlni. Csak Gulácsy Irén kísérelte meg — Krúdyval körülbelül egy időben —, s becsületére szóljon: sikerült neki. Hanem Krúdy valahogy történelmibbet alkotott — természetesen a maga módján. Sajátos történet-szemléletét talán csak Csontváry tájszemléletéhez hasonlíthatnánk. Mindennél jobban magyarázza ezt ő saját maga: „a történelemben megtaláljuk a pusztá tényeket, de a többi bízák a tudósok mindenkinek: költőnek vagy vándorlegénynek a fantáziájára.”

S éppen ez a szemlélet emeli regényét az átlag fölé. Tipikusan krúdyi alakjaival, az üldözött „püspök” fekete figurájával, a sajkás kapitánnyal és egyáltalán Mária királyné bűbajos harciaságával olyan ízig-veéig magyar és korabeli hangulatot teremt, amely mellett a klaszikus értelemben vett realizmus csak olcsó fotográfiának látszik. A történetírás száraz neveit (Werbőczy, Zápolya, Brandenburgi György) is az ő temperamentuma fújja fel sárgult papírosból emberi emberré. S aki ízelítőt szeretne kapni ebből a tá-

masztásból, csak azt a jeletet olvassa el, mikor Mária királyné Lajos ravatalánál Szapolyaival találkozik. S az írónak van bátorsága, a nemzet nyilvánossága előtt, minden addigal élesebben vádolni a vajdát Lajos király vesztéért, sőt, meggyilkolásával is. De nem csupán Lajos királyért emel vádat. Úgy érzi, a megfelelő percben egyetlen dőfés kellett volna csak az éles karddal, és Magyarország meg van mentve.

De a kard, amelynek döfni kellett volna, hüvelyében maradt. Az új helyzetben, a fehérvári koronázás után a szarvaskendi Sibirik teszi fel a kérdést:

— Te, Báthory István, te országesze, te megváltó vagy júdás, aki most a magyar nemzet sorsát irányítod: hát te mondd meg nekem, hogy most mi lesz? Hol van a vége e történelmi korszaknak...

Vagy talán nem is Sibirik kérdezi ezt, hanem Krúdy Gyula? Hisz szettektíve ő is láthatta azokat a Werbőczyket, a Jankula vajdából lett János király újdonsült titkos kancellárjait, akik idáig csak annyit tudtak a magyar törvénykönyvből, hogy „mikor szabad harcásra horgászni”.

Vagy ezt nyomozni már belemagyarázás, önkényeskedés lenne? Nem hiszem.

Krúdy Gyulát itt se szabad kézlegvintéssel elintézni: álmódzó. Mert ha álmodik is, álma sibyllai álom, mely a legelevenebb valóság kérdéseire felel.